UOT 94

İLKİN MUSTAFAYEV
Gəncə Dövlət Universitetinin Ümumi tarix kafedrasının doktorantı
1mustafayevilkin@gmail.com

İSPANİYA 1900-1903-CU İLLƏR ÜMUMDÜNYA İQTİSADİ BÖHRAN İLLƏRİNDƏ

DOI: https://doi.org/10.36719/2708-065X/105/106-109

Məqalədə 1900-1903-cü illər iqtisadi böhranının İspaniya üçün nəticələri və cəmiyyətin müxtəlif sektorlarına təsiri araşdırılır. Böhran ölkənin iqtisadi və siyasi həyatında ciddi dəyişikliklərə səbəb oldu, sənaye, kənd təsərrüfatı və regionların iqtisadiyyatlarına təsir etdi. İqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinin bərpası prosesləri və onların böhrandan sonrakı dövrdə rolundan bəhs edilir, həmçinin ölkənin çətin vəziyyətdən çıxmasına kömək edən əsas amillər vurğulanır. Böhranın yaratdığı siyasi qeyri-sabitlik və sosial parçalanmalar və onların İspaniyanın siyasi sisteminə uzunmüddətli təsiri təhlil edilir. Bu hadisələr fonunda hökumətin böhrana reaksiyası, iqtisadiyyatın və cəmiyyətin sabitləşməsi üçün həyata keçirilən tədbirlərə xüsusi diqqət yetirilir. İspaniyanın üzləşdiyi müasir çağırışları və problemləri anlamaq, eləcə də gələcəyi daha yaxşı idarə etmək üçün keçmişdən öyrənmək üçün bu tarixi dövrün öyrənilməsinin vacibliyini vurğulayır.

Açar sözlər: iqtisadi böhran, sənaye, kənd təsərrüfatı, regional iqtisadiyyatlar, qeyri-sabitlik.

Giriş. 20-ci əsrin əvvəllərində İspaniya tarixinin ən dərin iqtisadi böhranlarından birini yaşadı. 1900-1903-cü illər böhranı kənd təsərrüfatından tutmuş sənayeyə qədər ölkə iqtisadiyyatının bütün sahələrini əhatə etdi və çox geniş nəticələr verdi. Bu dövr İspaniyanın iqtisadi və siyasi həyatına əhəmiyyətli təsir göstərərək, cəmiyyət və hakimiyyət üçün problemə çevrildi. İqtisadi sabitliyin pozulması ölkənin sosial sferasında və siyasi strukturunda ciddi dəyişikliklərə səbəb oldu ki, bu da böhrandan çıxmaq üçün islahatların aparılması və fövqəladə tədbirlərin görülməsini şərtləndirdi. Bu hadisələr fonunda böhranın nəticələrinin aradan qaldırılması üçün tətbiq edilən nəticələrin təhlili və öyrənilməsi zərurəti aydınlaşır.

Aqrar böhran. XIX-cu əsrin sonlarında İspaniya kənd təsərrüfatı köhnəlmiş əkinçilik üsullarından (4346), ibtidai texnikadan və aşağı ixtisaslı işçi qüvvəsindən əziyyət çəkirdi (6, s.401). Quraqlıq və dolu kimi əlverişsiz hava şəraiti məhsulun sıradan çıxmasına gətirib çıxararaq problemi daha da ağırlaşdırıb (13, s.151). 1902-ci ildə buğda məhsulu illik orta göstəricidən 30% aşağı idi. ABŞ və Argentina kimi digər ölkələrin rəqabəti səbəbindən kənd təsərrüfatı məhsullarının dünya qiymətlərinin azalması (11, 32-dən) ispan fermerlərinin gəlirlərinə zərbə vurub. 1890-1903-cü illərdə buğdanın qiyməti 40% aşağı düşdü (7, s.52). İstehsala investisiya qoymaq və məhsuldarlığı artırmaq üçün fermerlər banklardan kredit götürürdülər. Lakin aşağı gəlirlər onları qaytarmağa imkan vermirdi. Fermerlərin borcları artdı, bu da müflisləşməyə və torpaq satışına səbəb oldu.

Sənaye böhranı. Həmin dövrün İspaniya sənayesi dünya bazarında rəqabət qabiliyyətinə malik deyildi (6, s.402). Bir çox fabriklərdə avadanlıqlar köhnəlmişdi və istehsal üsulları səmərəsiz idi. Bu, ispan mallarını digər ölkələrin mallarına nisbətən bahalaşdırdı.Yeni texnologiyalara və istehsala investisiya qoyuluşunun olmaması sənayenin inkişafına mane olurdu (11, s.33). İspan sahibkarları daha çox gəlir gətirən sahələrə, məsələn, daşınmaz əmlaka və ya dövlət istiqrazlarına investisiya qoymağa üstünlük verirdilər. İspaniyanın daxili bazarının kiçik olması sənaye artımı imkanlarını məhdudlaşdırırdı. Ölkə əhalisi nisbətən yoxsul idi ki, bu da istehsal olunan mallara tələbi məhdudlaşdırırdı (13, s.152).

İqtisadi böhran. Fermerlər və sənaye müəssisələri tərəfindən kreditlərin qaytarılmaması bankların xeyli itkisinə səbəb olub. Bu, onların kreditorlara inamını sarsıtdı və iqtisadiyyatın digər sahələrinə kredit vermək imkanlarını məhdudlaşdırdı (6, s.62). İqtisadiyyatın qeyri-sabitliyi səbəbindən investorlar kapitallarını İspaniyadan çıxarmağa başladılar (8, s.26). Bu, investisiyaların azalmasına səbəb oldu və böhranı daha da kəskinləşdirdi. İspaniya valyutasının (pesetanın) ucuzlaşması idxal mallarını bahalaşdırdı və bu, böhranı daha da ağırlaşdırdı 1898-ci ildə ABŞ ilə müharibə İspaniyaya

200 milyon pesetaya başa gəldi. Büdcəsi məhdud olan ölkə üçün bu, böyük məbləğdir (11, s.31; 12, s.233). İspaniyada hökumətlərin dəyişməsi (1899-1900) (2, s.78): Fransisko Silvela hökuməti (Liberal Mühafizəkarlar Partiyası). 1900-1901: Marcelino Azcarraga Hökuməti (Liberal Partiya). 1901-1902: Praxedes Saqasta hökuməti (liberal partiya). 1902-1903: Fransisko Silvela hökuməti (Liberal Mühafizəkarlar Partiyası). 1903: Raimundo Fernández Villaverde hökuməti (Liberal Mühafizəkarlar Partiyası). Kuba, Puerto Riko və Filippinin itirilməsi İspaniyanı öz malları üçün vacib bazarlardan məhrum etdi (4, s.348; 5 s.403). Bu, ixracın və onlardan gələn gəlirlərin azalmasına səbəb oldu.

Bütün bu amillər bir-biri ilə əlaqəli idi və 20-ci əsrin əvvəllərində İspaniyanın iqtisadi böhranını dərinləşdirən qapalı dairə yaratdı. Aqrar böhran kənd əhalisinin alıcılıq qabiliyyətinin aşağı düşməsi və onların maddi vəziyyətinin pisləşməsi səbəbindən sənaye mallarına tələbatın azalmasına səbəb oldu. Bu da öz növbəsində sənaye böhranını daha da ağırlaşdırdı, çünki müəssisələr həddindən artıq istehsalla üzləşdilər və məhsullarının sifarişləri azaldı.Sənaye böhranı, öz növbəsində, bizneslərin kreditlərini qaytara və faizləri ödəyə bilmədiyi üçün bank gəlirlərinin azalmasına səbəb oldu. Bu, bankların likvidlik çatışmazlığı və iflas təhlükəsi ilə üzləşdiyi zaman maliyyə böhranına səbəb oldu. Ölkədəki siyasi qeyri-sabitlik iqtisadiyyata da mənfi təsir göstərib. Hökumətin zəifləməsi və islahatlar prosesinin ləngiməsi investorların inamının azalmasına və biznes üçün siyasi riskin artmasına səbəb olub. Bu, investisiyaların azalmasına və iqtisadi artımın yavaşlamasına səbəb oldu.

Öz növbəsində iqtisadi artımın ləngiməsi və işsizliyin artması əhali arasında parlament əleyhinə əhval-ruhiyyənin artmasına səbəb olub. Hökumətdən narazılıq və islahatlar tələbləri geniş etirazlara və sosial qarşıdurmalara səbəb oldu, siyasi qeyri-sabitliyi daha da gücləndirdi və zəruri iqtisadi tədbirlərin görülməsini çətinləşdirdi.

Beləliklə, kənd təsərrüfatı, sənaye, maliyyə və siyasi böhranların qarşılıqlı əlaqəsi problemlərin həllinə kompleks yanaşma tələb edən mürəkkəb vəziyyət yaratdı. İspaniya böhrandan çıxmaq, sabitliyi və rifahı bərpa etmək üçün təkcə iqtisadi tədbirləri deyil, həm də siyasi və sosial islahatları tələb edən ciddi problemlə üzləşdi.

Böhranın nəticələri. İstehsalın azalması. Sənaye istehsalı 20% azalıb. Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı 15% azalıb. İşsizliyin artması. Bəzi bölgələrdə işsizlik 20%-ə çatıb. Bir çox insan iş axtarmaq üçün mühacirətə getməyə məcbur olub. Yaşayış səviyyəsinin aşağı düşməsi. Əhalinin real gəlirləri 10 faiz azalıb. Yoxsulluğun səviyyəsi əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır. Dövlət gəlirlərinin azalması (7, s.27). Vergi daxilolmalarının azalması dövlət gəlirlərinin azalmasına səbəb olub. Bu, hökumətin sosial proqramları və infrastruktur layihələrini maliyyələşdirmək imkanlarını məhdudlaşdırmışdı (12, s.153). Böhran sosial narazılığın artmasına səbəb olub. Bəzən iğtişaşlara çevrilən tətillər və nümayişlər olurdu. 1902-ci ildə Barselonada silahlı üsyana çevrilən ümumi tətil başladı. Anarxizm və sosializmin yüksəlişi. Böhran anarxizm və sosializmin populyarlığının artmasına səbəb oldu. Bu ideyalar bir çoxlarının böhrana səbəb olduğuna inandığı mövcud sistemə alternativ təklif edirdi (böhran üçün cavabdehdir). Anti-klerikal əhval-ruhiyyənin artmışdı (2, s.80).

Böhran siyasi qeyri-sabitliyə gətirib çıxardı (11, s.236). Bir neçə il ərzində İspaniya bir neçə hökumət gördü. Bu, ardıcıl iqtisadi siyasətin həyata keçirilməsinə mane oldu. Mövqelərin zəifləməsi. İqtisadi böhran İspaniyanın beynəlxalq aləmdəki mövqeyini zəiflədi (2, s.81). Bu, ölkəni xarici təhlükələrə qarşı daha həssas etdi.

1900-1903-cü illərin iqtisadi böhranı İspaniya üçün ağır nəticələr verdi. Böhran cəmiyyətin bütün sahələrinə təsir etdi və uzun müddət ölkənin inkişaf kursunu müəyyən etdi. Bu dövrdə dərin iqtisadi tənəzzül və sosial sarsıntı ölkənin iqtisadi və siyasi həyatında əsaslı dəyişikliklərə səbəb oldu.

Böhran nəticəsində İspaniya iqtisadiyyatı diz çökdürdü və əhali yüksək işsizlik, yoxsulluq və sosial bərabərsizliklə üzləşdi. İstehsalın azalması və gəlirlərin azalması bir çox vətəndaşların, xüsusən də kənd əhalisinin həyat şəraitinin pisləşməsinə səbəb oldu. Böhran iqtisadi nəticələrlə yanaşı, siyasi qeyri-sabitliyə və sosial parçalanmalara da səbəb oldu. Bu dövrdə xalqın narazılığı və hakimiyyətin zəifləməsi daha da artdı, radikal və anti-parlament əhval-ruhiyyəsinin artmasına səbəb oldu. Bu, İspaniyanın siyasi sisteminin uzunmüddətli inkişafına təsir etdi və sonrakı sosial və siyasi münaqişələrə zəmin yaratdı.

XX əsrin əvvəllərində dünya iqtisadiyyatının böyüməsi istehsal və ixracı stimullaşdıran ispan mallarına tələbatın artmasına səbəb oldu (5, s.405). Hökumət tədbirləri. İspaniya hökuməti iqtisadiyyatı dəstəkləmək üçün bir sıra tədbirlər həyata keçirmişdir, məsələn (7, s.28).

- Vergi endirimi.
- İnfrastruktura investisiyalar.
- Subsidiyaların verilməsi.
- Sosial islahatların aparılması.

Siyasi sabitləşmə 1903-cü ildən sonra siyasi vəziyyətin nisbətən sabitləşməsi diqqəti iqtisadi problemlərin həllinə yönəltməyə imkan verdi.

İqtisadi böhranın aradan qaldırılması nəticəsində İspaniyada sənaye və kənd təsərrüfatının müxtəlif sahələrinin bərpasına başlanıldı. Mədənçıxarma sənayesi metallara və minerallara artan tələbat hesabına yeni təkan alıb. Daxili bazara yönəlmiş toxuculuq sənayesi də canlanmağa başlayıb. Kənd təsərrüfatı böhrandan yeni texnologiyaların və əkinçilik üsullarının tətbiqi sayəsində çıxdı. Sənayeləşmiş Kataloniya və sərvətlərlə zəngin Bask ölkəsi kimi regionlar böhrandan ilk çıxanlar arasında olub və ölkənin ümumi bərpasına töhfə verib.

Nəticə. XX əsrin əvvəllərində baş verən iqtisadi böhran zamanı İspaniya ciddi problemlərlə üzləşdi, lakin bu dövr həm də iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinin böyüməsinə və inkişafına təkan verdi. İnnovativ texnologiyaların tətbiqi, istehsal üsullarının təkmilləşdirilməsi və müxtəlif regional strukturların fəal dəstəyi sayəsində ölkə böhrandan çıxa bildi. Mədənçıxarma, tekstil və kənd təsərrüfatının bərpası İspaniya cəmiyyətinin dayanıqlığını və uyğunlaşma qabiliyyətini nümayiş etdirir. Bu dövr həm də iqtisadi çətinliklər qarşısında çeviklik və uyğunlaşmanın vacibliyini vurğuladı, ispanların gələcək nəsilləri üçün vacib bir dərs oldu.

ƏDƏBİYYAT

1. Ben-Ami, S. The origins of the Second Spanish Republic. London: Version, 2008, 370 p.
2. The Spanish Civil War: A History in documents. 2003, 306 p.
3. Carr, R. Spain: 1808-1939. Oxford University Press, 1966, 766 p.
4. Carr, R. Spain: 1808-1975. Oxford University Press, 1982, 888 p.
5. Kamen, H. Spain: 1469-1714. Oxford University Press, 1999, 340 p.
6. O'Toole, J. J. A. The Spanish-American War and the rise of American power. International Historical Review, 1984, 447 p.
7. Preston, P. The Spanish Civil War: Reaction, Revolution and Revenge. London: Harper Collins, 2006, 432 p.
8. Preston, P. Spain in the 20th century: a history. 2004, 736 p.
9. Trask, D. F. The war with Spain in 1898. Lincoln: University of Nebraska Press, 1996, 654 p.
10. Angel Ubide. "The Spanish Economy: from Crisis to Recovery". 2016, 328 p.
11. Jordi Nadal. "Economic History of Spain". 2008, 363 p.
12. "Economic growth and Backwardness, 1780-1930", 355 p.
13. Biblioteca National De Espana. URL: https://www.bne.es/en/ [14.02.2024].
14. Historia economica de Espana. URL: https://es.wikipedia.org/wiki/Historia_econ%C3%B3mica_de_Espa%C3%B1a [14.02.2024].

ИЛЬКИН МУСТАФАЕВ
Докторант кафедры всеобщей истории
Гянджинского государственного университета

ИСПАНИЯ В ПЕРИОД ВСЕМИРНОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА 1900-1903 ГГ.

Кризис 1900-1903 годов охватил все отрасли экономики страны, от сельского хозяйства до промышленности, и дал очень широкие результаты. Этот период оказал значительное влияние на экономическую и политическую жизнь Испании, став проблемой для общества и власти.

Во время экономического кризиса начала двадцатого века Испания столкнулась с серьезными проблемами, но этот период также стимулировал рост и развитие различных отраслей экономики. Восстание Горнодобывающая промышленность,текстиля и сельского хозяйства демонстрирует устойчивость и адаптивность испанского общества. Этот период также подчеркнул важность гибкости и адаптации перед лицом экономических трудностей, что стало важным уроком для будущих поколений испанцев.

Ключевые слова: экономический кризис, промышленность, сельское хозяйство, региональные экономики, нестабильность.

ILKIN MUSTAFAYEV
PhD student of the Department of General History of Ganja State University

SPAIN DURING THE YEARS OF THE WORLD ECONOMIC CRISIS OF 1900-1903

The crisis of 1900-1903 covered all sectors of the country's economy, from agriculture to industry, and produced very broad results. This period had a significant impact on the economic and political life of Spain, becoming a problem for society and the authorities.

During the economic crisis of the early twentieth century, Spain faced serious problems, but this period also stimulated the growth and development of various sectors of the economy. The uprising of mining, textiles and agriculture demonstrates the resilience and adaptability of Spanish society. This period also highlighted the importance of flexibility and adaptation in the face of economic difficulties, which was an important lesson for future generations of Spaniards.

Keywords: economic crisis, industry, agriculture, regional economies, instability.

Məqalənin redaksiyaya daxil olduğu tarix: 14 fevral 2024-cü il
Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 03 may 2024-cü il.
Rəyçilər: t.ü.f.d.Səidə İsmayılzadə, t.ü.f.d. Məmmədağa Baxışov.